

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Β' ΤΕΥΧΟΣ

Β' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

{ Κείμενα
Νεοελληνικής
Λογοτεχνίας }

Τεύχος Β΄

Β΄ ΤΑΞΗ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
Κώστας Μπαλάσκας, Σύμβουλος Π.Ι.

Επιμέλεια έκδοσης: **Πολυτίμη Γκέκα**

Επιμέλεια εξωφύλλου: **Βάσω Αβραμοπούλου**

Εικόνα εξωφύλλου: **Κωνσταντίνος Παρθένης (1878-1967)**,

Το λιμάνι της Καλαμάτας (1911), Εθνική Πινακοθήκη

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Οι αλλαγές που ενσωματώθηκαν στην παρούσα επανέκδοση έγιναν με βάση τις διορθώσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

**Κείμενα
Νεοελληνικής
Λογοτεχνίας**

Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Δ. ΚΑΡΒΕΛΗΣ
Χ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Κ. ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ
Γ. ΠΑΓΑΝΟΣ
Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ

Η συγγραφή και η επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΝΕΑ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΧΟΛΗ

Εισαγωγή:	8
Γ. Βιζυηνός: Ποίος ήταν ο φονεύς του αδελφού μου (Άπαντα, Βίβλος)	18
Μοσκόβ - Σελήμ (Διηγήματα, εκδ. Ερμής)	27
Βιογραφικό σημείωμα	41
Αλέξ. Παπαδιαμάντης: Η φόνισσα	42
Ο Αλιβάνιστος	58
Το μοιρολόγι της φώκιας	68
Πατέρα στο σπίτι (Άπαντα, Βαλέτας)	72
Βιογραφικό σημείωμα	78
Ι. Κονδυλάκης: Ο Πατούχας	79
Βιογραφικό σημείωμα	92
Ανδρ. Καρκαβίτσας: Τα τυφλοπόντικα	93
Ναυάγια (Άπαντα)	98
Βιογραφικό σημείωμα	102
Γρ. Ξενόπουλος: Στέλλα Βιολάντη (Άπαντα, εκδ. Μπίρης)	103
Το μυστικό της κοντέσας Βαλέραινας (εκδ. Εστίας)	108
Βιογραφικό σημείωμα	120
Κ. Χατζόπουλος: Το σπίτι του δασκάλου (εκδ. Εστίας)	121
Βιογραφικό σημείωμα	127
Μιχ. Μητσάκης: Η αρκούδα	128
Βιογραφικό σημείωμα	136
Κ. Θεοτόκης: Η Τιμή και το Χρήμα	137
Κατάδικος (εκδ. Εστίας)	151
Βιογραφικό σημείωμα	158
Ν. Καζαντζάκης: Αλέξης Ζορμπάς (εκδ. Δίφρος)	159

Βιογραφικό σημείωμα	164
Δ. Βουτυράς: Παραράλαμα (Άπαντα, εκδ. Δίφρος)	165
Βιογραφικό σημείωμα	169

ΝΕΟΤΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Πρώτη 10ετία του μεσοπολέμου (1922-1930) Εισαγωγή	171
Απόστ. Μελαχρινός: Πάλι βρέχει (Βασ. Βιβλιοθήκη, 14)	172
Βιογραφικό σημείωμα	173
Ρώμ. Φιλύρας: <i>Madona mia</i> (Βασ. Βιβλιοθήκη, 14)	174
Βιογραφικό σημείωμα	175
Ναπ. Λαπαθιώτης: <i>Νυχτερινό</i> (Ανθ. Ηρ. Αποστολίδης)	176
Βιογραφικό σημείωμα	177
Κ. Γ. Καρυωτάκης: [Είμαστε κάτι...]	178
Στο άγαλμα της Ελευθερίας που φωτίζει τον κόσμο	180
Μπαλάντα στους άδοξους ποιητές των αιώνων	182
Κάθαρσις (εκδ. Ερμής)	185
Βιογραφικό σημείωμα	187
Τέλλος Άγρας: Αμάξι στη βροχή (Βασ. Βιβλιοθήκη, 14)	188
Βιογραφικό σημείωμα	189
Μήτσος Παπανικολάου: <i>Εσωτερικό</i>	190
Βιογραφικό σημείωμα	191
Μαρία Πολυδούρη: <i>Κοντά σου</i> (Βασ. Βιβλιοθήκη, 14)	192
Βιογραφικό σημείωμα	192

ΝΕΟΤΕΡΗ ΠΟΙΗΣΗ

Εισαγωγή:	194
Τ. Κ. Παπατσώνης: <i>Περιηγητές</i> στη λειτουργία, <i>Εκλογή Α΄</i>	200
<i>Συνάντημα, Εκλογή Α΄</i> (εκδ. Ίκαρος)	201
Βιογραφικό σημείωμα	202
Γιώργος Σεφέρης: <i>Πάνω σ' έναν ξένο</i> <i>στίχο</i> (Ποιήματα, εκδ. Ίκαρος)	204

Ελένη (Ποιήματα, εκδ. Ίκαρος)	208
«Επί Ασπαλάθων...»	
(Ποιήματα, εκδ. Ίκαρος)	213
Ο βασιλιάς της Ασίνης	215
Τελευταίος Σταθμός	
(Ποιήματα, εκδ. Ίκαρος)	219
Βιογραφικό σημείωμα	224
Ανδρ. Εμπειρικός:	
[Τρία αποσπάσματα]	226
Ηχώ (Ποιήματα, εκδ. Γαλαξίας).....	227
Βιογραφικό σημείωμα	228
Ζωή Καρέλλη: Του καλοκαιριού	
(Πρώτη μεταπολεμική γενιά,	
εκδ. Ίκαρος)	229
Βιογραφικό σημείωμα	229
Γ. Φ. Βαφόπουλος: Η ελεγεία των	
αδελφών (Ποιήματα, εκδ. Εστίας)	230
Βιογραφικό σημείωμα	231
Γ. Σαραντάρης: Δεν είμαστε ποιητές	
σημαίνει... (Νεωτερικοί ποιητές	
του μεσοπολέμου, εκδ. Σοκόλης)	232
Βιογραφικό σημείωμα	232
Γ. Ρίτσος: Ρωμιούσση	233
Ο τόπος μας	236
Ανυπότακτη πολιτεία (εκδ. Κέδρος)	237
Αυτόπτης μάρτυρας (εκδ. Κέδρος)	240
Βιογραφικό σημείωμα	241
Ν. Καββαδίας: Πούσι	242
Βιογραφικό σημείωμα	243
Ν. Εγγονόπουλος: Νέα περί του θανάτου	
(Ποιήματα, εκδ. Κέδρος)	244
Βιογραφικό σημείωμα	245
Μελισσάνθη: Στη νύχτα που έρχεται	
(Ποιήματα Β΄, εκδ. των Φίλων)	246
Βιογραφικό σημείωμα	247
Οδ. Ελύτης: Η τρελή ροδιά	
(Προσανατολισμοί, εκδ. Γαλαξίας)	248
[Στα χτήματα βαδίσαμε όλη μέρα...]	
(εκδ. Γλάρος)	250
Η Μαρίνα των βράχων	
(Προσανατολισμοί, εκδ. Ίκαρος).....	252
Το Άξιον Εστί (εκδ. Κέδρος)	256
Ο Ύπνος των Γενναίων	259

Βιογραφικό σημείωμα	262
Νικηφ. Βρεττάκος: Της Σπάρτης	
οι πορτοκαλιές	263
Δυο μητέρες νομίζουν πως είναι μόνες	
στον κόσμο (Εκλογή, εκδ. Θεμέλιο)	264
Ο Κορυδαλλός του πρωινού	
(Το βιβλίο της Μαργαρίτας).....	265
Ειρήνη (Οδοιπορία)	267
Βιογραφικό σημείωμα	267

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Η πεζογραφία του Μεσοπολέμου	
Εισαγωγή:	269
Στρ. Μυριβήλης: Η ζωή εν τάφω	
(εκδ. Φίλων του Βιβλίου)	270
Η μυστική παπαρούνα	271
Ζάβαλη μάικω	274
Τοπίο (Το πράσινο βιβλίο, εκδ. Εστίας) ..	278
Βιογραφικό σημείωμα	283
Κοσμάς Πολίτης: Στου Χατζηφράγκου	
(εκδ. Καραβίας)	284
Βιογραφικό σημείωμα	295
Γ. Σκαρίμπας: Οι τρεις άδειες καρέκλες	
Επιθεώρηση Τέχνης, τ.χ. 130-132	296
Βιογραφικό σημείωμα	307
Θράσος Καστανάκης: Εύρηκα	308
Βιογραφικό σημείωμα	317
Ηλίας Βενέζης: Το νούμερο 31328	
(εκδ. Εστίας)	318
Βιογραφικό σημείωμα	325
Στ. Ξεφλούδας: Άνθρωποι του μύθου	
(εκδ. Σαλίβερου).....	326
Βιογραφικό σημείωμα	328
Γ. Μπεράτης: Το πλατύ ποτάμι	
(εκδ. Ερμής)	329
Βιογραφικό σημείωμα	335
Γ. Θεοτοκάς: Αργώ	
(Θέλω γράμματα)	336
Αργώ (Οι δυο φίλοι...)	
(εκδ. Εστίας)	342
Το τίμημα της λευτεριάς	357
Βιογραφικό σημείωμα	367

Μέλπω Αξιώτη: Δύσκολες νύχτες (εκδ. Κέδρος)	368
Βιογραφικό σημείωμα	374
Άγγ. Τερζάκης: Απρίλης (εκδ. Εστίας)	375
Ταξίδι με τον Έσπερο (εκδ. Εστίας)	379
Βιογραφικό σημείωμα	388
Μ. Καραγάτσης: Γιούγκερμαν (εκδ. Εστίας)	389
Το μπουρίνι (Το μεγάλο Συναξάρι, εκδ. Εστίας)	409
Τα χταποδάκια (Καινούρια εποχή)	417
Βιογραφικό σημείωμα	422
Ν. Γ. Πεντζίκης: Αρχείον (Εκδόσεις των Φίλων)	423
Βιογραφικό σημείωμα	428
Παντ. Πρεβελάκης: Η κεφαλή της Μέδουσας (Εκδόσεις των Φίλων)	429
Βιογραφικό σημείωμα	434
 ΔΟΚΙΜΙΟ	
Εισαγωγή	436
Κ. Θ. Δημαράς: Αδαμάντιος Κοραής (εκδ. Εστίας)	439
Μ. Αυγέρης: Ο Κάλβος και η εποχή του (Δοκίμια)	443
Βιογραφικό σημείωμα	449
Ι. Θ. Κακριδής: Μια ελληνική καρδιά (Μακρυγιάννης) (εκδ. Παν/μίου Θεσσαλονίκης)	450
Κλέων Παράσχος: Τι είναι η ποίηση	457
Βιογραφικό σημείωμα	464
Γιώργος Σεφέρης: Ερωτόκριτος (Δοκίμες Α΄)	465
Ευάγ. Παπανούτσος: Το σχετικό και το απόλυτο (Πρακτική Φιλοσοφία, εκδ. Δωδώνη)	472
Βιογραφικό σημείωμα	476
Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος: Ένα άλλο π.Χ. ή μ.Χ. Περ. Ευθύνη, Αύγ. 1961	477
Βιογραφικό σημείωμα	481

Γ. Θεοδοκάς: Παράδοση και Ελληνικότητα	482
Νίκος Σβορώνος: Παράδοση και ελληνική ταυτότητα (Ανάλεκτα, εκδ. Εστίας)	486
Χρ. Καρούζος: Η κλασική πλαστική (Αρχαϊκή Τέχνη)	492
 ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	
Άλφρ. Τένισον: Οδυσσεάς	498
Βιογραφικό σημείωμα	502
Κάρολος Μποντλέρ: Ανάταση	503
Βιογραφικό σημείωμα	504
Σταντάλ: Το κόκκινο και το μαύρο	505
Βιογραφικό σημείωμα	516
Γκαίτε: Φάουστ	517
Βιογραφικό σημείωμα	519
Φ. Ντοστογιέφσκι: Οι αδελφοί Καραμάζοφ (εκδ. Γκοβόστης)	520
Βιογραφικό σημείωμα	530
Λέων Τολστόι: Πόλεμος και Ειρήνη (εκδ. Γκοβόστης)	531
Βιογραφικό σημείωμα	541

{ νέα αθηναϊκή
σχολή

η πεζογραφία }

Χρίστος Καγκκάρας (γεν. 1918), **Τοπία** (λεπτομέρεια)

ΝΕΑ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΑΠΟ ΤΟ 1880 ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ αρχίζουν να διαφοροποιούνται και η ποίηση και η πεζογραφία στρέφονται προς άλλες κατευθύνσεις και χρησιμοποιούν νέα εκφραστικά μέσα. Ο καινούργιος αυτός προσανατολισμός δεν είναι τυχαίος. Θα πρέπει να συσχετιστεί με την εσωτερική αναδιάρθρωση του κράτους που παρατηρείται από το 1881 και ύστερα, οπότε η κυβέρνηση, αυτοδύναμη πια, πέρασε στα χέρια του Χαρίλαου Τρικούπη. Κατά την περίοδο αυτή παρατηρείται συντονισμένη ανορθωτική προσπάθεια με στόχο την εκβιομηχάνιση της χώρας, την ενίσχυση της οικονομίας και την εξυγίανση της δημόσιας ζωής, καθώς επίσης και τη δημιουργία αναπτυξιακών έργων κοινής ωφέλειας, όπως η διάνοιξη του ισθμού της Κορίνθου, η επέκταση του σιδηροδρομικού και οδικού δικτύου, η κατασκευή λιμενικών και εγγειοβελτιωτικών έργων κ.ά. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας, καθώς επίσης και τη μετατόπιση του πληθυσμού της υπαίθρου προς το αστικό κέντρο με την ανάλογη δημογραφική τους επέκταση. Τη μεγαλύτερη όμως πληθυσμιακή ανάπτυξη σημείωσε η Αθήνα, που από 45.000 κατοίκους το 1870, ξεπέρασε τις 180.000 το 1896.

8

Η μετασχηματιστική αυτή τάση της ελληνικής κοινωνίας υπαγόρευσε τη δημιουργία εργοστασίων στο μεγάλο κέντρο και την ίδρυση σχολείων· εξάλλου η έκδοση ολοένα και περισσότερων περιοδικών και εφημερίδων στην περίοδο αυτή αποδεικνύει πως το έντυπο έχει περάσει πια στη ζωή των κατοίκων των μεγαλουπόλεων.

Με τις εσωτερικές αυτές ανακατατάξεις θα πρέπει να συσχετιστούν και τα γεγονότα που συνέβησαν στον εθνικό τομέα. Με τη συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως (1881) παραχωρούνταν στην Ελλάδα η Θεςσαλία και η Άρτα, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα και την ανάλογη αύξηση του πληθυσμού και της καλλιεργήσιμης γης.

Με την εσωτερική αναδιάρθρωση συμβαδίζει επίσης και η δημιουργική προσπάθεια για μια πιο συγχρονισμένη πνευματική ζωή. Τη μια πλευρά καλύπτει η στροφή προς τη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού και η ανάπτυξη της Λαογραφίας (Νικόλαος Πολίτης) και την άλλη ο αγώνας για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας, κυρίως μετά το 1888, οπότε εκδόθηκε το *Ταξίδι μου* του Ψυχάρη.

Και τα δύο αυτά κινήματα της δεκαετίας του '80 θα αποτελέσουν τα κυριότε-

ρα χαρακτηριστικά στοιχεία της ποίησης και ιδίως της πεζογραφίας που αυτή την εποχή σημειώνει αλματώδη ανάπτυξη.

Η ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Η πεζογραφία στην περίοδο αυτή κινείται στο χώρο της ηθογραφίας. Με τον όρο ηθογραφία εννοούμε τη στροφή των λογοτεχνών προς την υπαίθρο με στόχο την περιγραφή και απεικόνιση των ηθών και εθίμων του ελληνικού λαού. Η στροφή αυτή είχε ως αποτέλεσμα να συνδεθεί η λογοτεχνία με τη λαϊκή ψυχή, να γραφούν πρωτότυπα έργα προσαρμοσμένα στη σύγχρονη ζωή και να δημιουργηθεί έτσι εθνική πεζογραφία, απαλλαγμένη από τη δουλική μίμηση ξένων προτύπων. Εξάλλου η ανάπτυξη της λαογραφίας, που είχε ως στόχο τη συγκέντρωση και τη μελέτη δημοτικών τραγουδιών, παραμυθιών και άλλων ανάλογων μνημείων του λόγου, καθώς επίσης και την καταγραφή παραδόσεων, συνηθειών, εθίμων και άλλων λαϊκών εκδηλώσεων, της έδωσε πλούσιο υλικό για εκμετάλλευση.

Έτσι οι συγγραφείς, στην προσπάθειά τους για μια ολοένα και πιο πιστή αναπαράσταση και απεικόνιση της ζωής της υπαίθρου, έδωσαν στο έργο τους ρεαλιστικό και νατουραλιστικό χαρακτήρα. Η στροφή αυτή θα πρέπει να συσχετιστεί και με την επίδραση που άσκησε το πολύκροτο μυθιστόρημα του Αιμ. Ζολά η *Νανά*, που τόσο θόρυβο ξεσήκωσε στην εποχή του για το τολμηρό του περιεχόμενο. Χαρακτηριστικά δείγματα ρεαλιστικής πεζογραφίας αυτής της περιόδου με νατουραλιστικά στοιχεία αποτελούν ο *Ζητιάνος* (1896) του Ανδρέα Καρκαβίτσα (1866-1922), η *Φρόνισσα* (1903) του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (1851-1911) κ.ά.

Ωστόσο η προσκόλληση στην ειδυλλιακή ζωή της υπαίθρου έφερε κάποια στασιμότητα στον πεζό λόγο. Οι πεζογράφοι, καθώς αντλούσαν τις υποθέσεις των έργων τους από την ιδιαίτερη πατρίδα τους (ο Κρυστάλλης από την Ήπειρο, ο Βλαχογιάννης από τη Ρούμελη, ο Κονδυλάκης από την Κρήτη κ.ά.), ήταν επόμενο να δώσουν στο έργο τους τοπικό χαρακτήρα και να τραπούν προς την εθιμογραφία και το λαογραφισμό. Την ανανέωση του πεζού λόγου θα επιχειρήσουν λίγο αργότερα ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης (1872-1923) και ο Κωσταντίνος Χατζόπουλος (1868-1920).

Το δρόμο για την καλλιέργεια του ηθογραφικού διηγήματος άνοιξε ο Δημήτριος Βικέλας (1835-1909) με το έργο του *Λουκής Λάρας* (1879), γι' αυτό και θεωρείται ο προδρομικός πεζογράφος της λεγόμενης «γενιάς του 1880». Την πραγματική όμως ώθηση έδωσαν δυο άλλα φιλολογικά γεγονότα που συνέβησαν το 1883: το πρώτο είναι η δημοσίευση των αποκαλυπτικών για την εποχή τους διηγημάτων του Γεωργίου Βιζυηνού (1849-1896) *Το αμάρτημα της μητρός μου* και *Ποίος ήταν ο φονεύς του αδελφού μου*, και το δεύτερο η διεξαγωγή του πρώτου στο είδος του διαγωνισμού «προς συγγραφήν ελληνικού διηγήματος», που προκήρυξε το περιοδικό *Εστία*. Η *Εστία* (1876-1895) είναι το κυριότερο περιοδικό της εποχής και συνδέεται στενά με τη γέννηση και την καταξίωση του νεοελληνικού διηγήματος. Στο αίτημά της για συγγραφή πεζών, που ήταν και γενικότερο διάχυτο αίτημα, έσπευσαν να ανταποκριθούν όλοι σχεδόν οι λογοτέχνες, με αποτέλεσμα μέσα σε λίγα χρόνια, εκτός από το Βικέλα, το Βιζυηνό και τον Παπαδιαμάντη, να εμφανιστούν και όλοι οι άλλοι πεζογράφοι της εποχής: Ανδρέας

Καρκαβίτσας, Γεώργιος Δροσίνης, Ιωάννης Κονδυλάκης, Μιχαήλ Μητσάκης, Γρηγόρης Ξενόπουλος κ.ά.

Από τις αρχές του αιώνα μας η πεζογραφία, όπως και η ποίηση, αρχίζει να αποδεσμεύεται από τα παλαιότερα πρότυπα και να ανανεώνεται. Η εποχή αυτή συνοδεύεται κι από κάποια ιστορικά γεγονότα, όπως είναι ο Μακεδονικός Αγώνας (1903 κ.ε.ξ.), το κίνημα στο Γουδί (1909), οι νικηφόροι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-13) ως αντιστάθμισμα της ντροπής του '97, ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1914-18), ο Διχασμός και τέλος η Μικρασιατική καταστροφή (1922), με τα τεράστια προβλήματα που συσώρευσε στη χώρα μας. Στην πολιτική ζωή κυριαρχεί το όνομα ενός νέου πολιτικού, του Ελευθέριου Βενιζέλου.

Στο χώρο της πεζογραφίας τώρα δεσπόζουν κυρίως δυο συγγραφείς: ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης και ο Κωσταντίνος Χατζόπουλος, στο έργο των οποίων είναι έκδηλος ο κοινωνικός προβληματισμός. Η ίδια τάση παρατηρείται και στο έργο του Δημοσθένη Βουτυρά (1871-1958), ο οποίος αντλεί κυρίως τα θέματά του από τις φτωχογειτονίες και τις απόμερες συνοικίες των αστικών κέντρων, και επίσης του Κώστα Παρορίτη (1878-1931). Στο ίδιο κλίμα κινείται περίπου και ο Πέτρος Πικρός (1900-1957). Εδώ εντάσσονται χρονικά και οι «ελληνοκεντρικοί» πεζογράφοι Περικλής Γιαννόπουλος (1872-1910) και Ίων Δραγούμης (1878-1920) και ακόμα η Πηνελόπη Δέλτα (1874-1941), ο Πλάτων Ροδοκονάκης (1883-1919) και κυρίως ο Νίκος Καζαντζάκης (1883-1957), παρόλο που το κύριο αφηγηματικό του έργο το έδωσε μετά το 1945.

ΑΛΛΑ ΕΙΔΗ

Παράλληλα προς την πεζογραφία και την ποίηση καλλιεργείται το θέατρο και η κριτική.

1. Το θέατρο. Η ρεαλιστική τάση της «γενιάς του '80» είχε την απήχρησή της και στο θέατρο. Αν στην πεζογραφία άσκησε μεγάλη επίδραση ο Ζολά και ο Ντοστογιέφσκι, στο θέατρο βρίσκει κανείς έντονες τις επιδράσεις του Ίψεν και του Ντ' Ανούτσιο. Το λογοτεχνικό αυτό είδος ουσιαστικά εγκαινιάστηκε με τα κωμειδύλλια *Η τύχη της Μαρούλας* (1889) και *Ο Αγαπητικός της Βοσκοπούλας* (1891) του Δημ. Κορομηλά (1850-1898). Με την πάροδο του χρόνου παρουσιάζονται θεατρικά έργα: του Γρηγόριου Ξενόπουλου (1867-1951) *Το μυστικό της κοντέσας Βαλέραινας* κ.ά., του Παντελή Χορν (1880-1941) *Το Φιντανάκι*, του Σπύρου Μελά (1883-1966) *Το κόκκινο πουκάμισο*, του Δημήτρη Μπόγρη (1890-1964) *Τ' αρραβωνιάσματα*, του Κ. Χρηστομάνου (1867-1911) *Τρία φιλιά* κ.ά. Ο Χρηστομάνος μάλιστα έδωσε σημαντική ώθηση στο νεοελληνικό θέατρο και με τη δημιουργία της *Νέας Σκηνής*, που άρχισε να λειτουργεί από το 1901. Η *Νέα Σκηνή* μαζί με το *Βασιλικό Θέατρο* προώθησαν σημαντικά τη θεατρική κίνηση του τόπου στις αρχές του αιώνα, ανάδειξαν ηθοποιούς και ευνόησαν τη συγγραφή θεατρικών έργων προορισμένων για τη σκηνή.

2. Η κριτική. Με συναίσθηση ευθύνης καλλιεργείται τώρα και η κριτική που γίνεται από τις στήλες των περιοδικών *Εικονογραφημένη Εστία*, *Η Τέχνη*, *Τα Παναθήναια*, *Ο Νουμάς*, *Νέα Ζωή* (Αλεξάνδρεια) κ.ά. Ανάμεσα στους κριτικούς ξεχωρίζουν ο Κωστής Παλαμάς, ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, ο Ηλίας Βουτιεριδής, ο Άριστος Καμπάνης, ο

Γιάννης Αποστολάκης, ο Φώτος Πολίτης, ο Μάρκος Αυγέρης, ο Κώστας Βάρναλης κ.ά. Ο Βουτιεριδής και ο Καμπάνης έγραψαν επίσης και Ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας, ενώ οι άλλοι, εκτός από σύντομες κριτικές, άφησαν και συνθετότερα κριτικά έργα με φιλολογικό ενδιαφέρον (π.χ. Αποστολάκης, *Η ποίηση στη ζωή μας*· Βάρναλης, *Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική* κ.ά.).

ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Όταν μιλάμε για μυθιστόρημα εννοούμε συνήθως κάποια ιστορία που αναφέρεται στις περιπέτειες ενός ατόμου μέσα στην κοινωνία. Το άτομο αυτό, που το ονομάζουμε βασικό ήρωα του μυθιστορήματος, δίνει τη δική του ερμηνεία για τον κόσμο, τον παρουσιάζει δηλαδή ως εμπειρία προσωπική.

Το μυθιστόρημα, όπως και το διήγημα άλλωστε, προϋποθέτει ένα μύθο με ορισμένη πλοκή, καθώς επίσης και άλλα, εκτός από το βασικό ήρωα, πρόσωπα. Μύθος είναι η υπόθεση του μυθιστορήματος, που την πλάθει με τη φαντασία του ο μυθιστοριογράφος, βασισμένος όμως στην εμπειρία της ζωής. Τα άλλα πρόσωπα που σχετίζονται με τον ήρωα του μυθιστορήματος αποτελούν, κατά κάποιο τρόπο, το πλαίσιο της ιστορίας και δείχνουν την ποικιλία των τύπων, που απαρτίζουν την ανθρώπινη κοινωνία. Η σχέση του βασικού προσώπου με αυτά, οι συγκρούσεις και οι διαφορές τους ως προς το χαρακτήρα, την ψυχολογία, τη νοοτροπία ή την ιδεολογία χρησιμεύουν στο μυθιστόρημα για να διαγράψουν καθαρότερα το χαρακτήρα του ήρωα, φωτίζοντας ορισμένες πλευρές του, να τον ολοκληρώσουν δηλαδή ως πρόσωπο λογοτεχνικό.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά είναι λίγο πολύ κοινά και στο διήγημα. Η διαφορά όμως που παρουσιάζει το μυθιστόρημα από το διήγημα τοποθετείται στην έκταση της αφηγηματικής ύλης, στην πλοκή και στο πλάτος της σύνθεσης καθώς και στην ποικιλία των προσώπων και των καταστάσεων. Γενικά ο μυθιστοριογράφος μάς αποκαλύπτει μια πλούσια εμπειρία ζωής που προχωρεί σε μεγαλύτερο πλάτος και βάθος σε σύγκριση με το διήγημα.

Η μορφή του μυθιστορήματος, η αρχιτεκτονική του δηλαδή σύνθεση, καθορίζεται από τις περιπέτειες του βασικού ήρωα, τη δράση και το χώρο στον οποίο εξελίσσεται ο μύθος. Ο μυθιστοριογράφος για τη σύνθεση του μύθου του χρησιμοποιεί ορισμένους αφηγηματικούς τρόπους, τους οποίους είναι πολύ χρήσιμο να εξετάσουμε.

Αφηγηματικοί τρόποι

Οι αφηγηματικοί τρόποι που θα εξετάσουμε στην πεζογραφία είναι κοινοί και για την αφηγηματική ποίηση. Όταν μελετούμε ένα λογοτεχνικό έργο -πεζό ή έμμετρο- είναι πολύ χρήσιμο να προσδιορίζουμε με ακρίβεια κάθε φορά την ταυτότητα του αφηγητή, να αναγνωρίζουμε δηλαδή το πρόσωπο που μιλάει σε κάθε περίπτωση. Με αυτόν τον τρόπο θα παρατηρούμε την οπτική γωνία από την οποία εξετάζεται ένα ζήτημα και θα είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε το νόημα του λογοτεχνικού έργου που μελετούμε. Τις βασικές διακρίσεις σχετικά με την αφηγηματική ποίηση έκαναν ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης. Οι όροι *διήγησις* ή *απαγγελία* και *μίμησις*, τους οποίους χρησιμοποίησαν οι δύο φιλόσοφοι (Πλάτωνας *Πολιτεία* Γ', 392d-394b και Αριστοτέλης *Ποιητική* 1448a,

20-24) δεν ισχύουν μόνον για την ποίηση αλλά και για την πεζογραφία. Στη διήγηση υπάρχει ένας αφηγητής που αφηγείται κάποια ιστορία με τη δική του φωνή. Στη μίμηση προσποιείται τη φωνή άλλου ή άλλων πλαστών προσώπων και αφηγείται με αυτή ή δημιουργεί ένα μεικτό τρόπο, όπου η βασική φωνή είναι του αφηγητή, αλλά κατά καιρούς παρεμβάλλονται άλλες φωνές που εισάγονται αυτολεξεί. Η μίμηση δημιουργεί στο δράμα ή στο διήγημα και το μυθιστόρημα το διάλογο και, αν πρόκειται να παρασταθεί μια μόνο φωνή, το δραματικό μονόλογο (όπως π.χ. οι μονόλογοι στο δράμα). Ας εξετάσουμε τώρα πιο λεπτομερειακά τις περιπτώσεις όπου έχουμε διήγηση και μίμηση στην πεζογραφία.

α) **Διήγηση.** Σ' αυτή ακούμε την ιστορία από μια απρόσωπη φωνή, δηλαδή από κάποιον αφηγητή που έχει αφομοιώσει στο λόγο του όλες τις άλλες φωνές που περιέχονται στην αφηγηματική του ύλη, αποκλείοντας την αυτολεξεί αναφορά στο λόγο των άλλων προσώπων· η φράση π.χ. «Ο Κώστας είπε: Θέλω...» θα πλαгиάσει στη διήγηση και θα γίνει: «Ο Κώστας είπε ότι θέλει...». Στην περίπτωση δηλαδή αυτή ο πεζογράφος αφηγείται την ιστορία σε τρίτο πρόσωπο από την οπτική γωνία ενός παντογνώστη παρατηρητή, που τα βλέπει όλα, ακόμη και τις σκέψεις των ανθρώπων. Η παράσταση της ιστορίας είναι υποκειμενική.

Ο τρόπος αυτός προκάλεσε ορισμένες εύλογες απορίες: αμφισβητήθηκε η ικανότητα ενός μυθιστοριογράφου να ξέρει τόσο βαθιά την ανθρώπινη ψυχή, τα κίνητρα των πράξεων, τα κοινωνικά ήθη και τους θεσμούς, γιατί κι αυτός είναι ένας άνθρωπος με περιορισμένες γνώσεις, με πάθη προσωπικά, όπως όλοι οι άνθρωποι, και γνώμη υποκειμενική. Πώς είναι λοιπόν δυνατό να εκφράσει περισσότερα από όσα ο ίδιος έχει δει και έχει ζήσει;

Οι παλαιότεροι μυθιστοριογράφοι που χρησιμοποίησαν αυτό τον τρόπο της αφήγησης φόρτωναν τα κείμενά τους με σχόλια και εξηγήσεις. Επίσης ανέλυαν εξαντλητικά τα ελατήρια των πράξεων των ηρώων. Οι καταχρήσεις αυτές στη σύγχρονη πεζογραφία τείνουν να εξαλειφθούν.

β) **Μίμηση:** Μίμηση έχουμε στις ακόλουθες τρεις περιπτώσεις:

1) Όταν αφηγείται ένα πλαστό πρόσωπο, δηλαδή φανταστικό, συνηθέστερα σε πρώτο πρόσωπο. Το πλεονέκτημα της αφήγησης σε πρώτο πρόσωπο είναι ότι χαρίζει στο λόγο του αφηγητή αμεσότητα. Ακόμη ο λόγος του έχει τη δύναμη της προσωπικής μαρτυρίας. Το μειονέκτημα όμως είναι ότι ο συγγραφέας με τον τρόπο αυτό μπορεί να μεταδώσει την περιορισμένη εμπειρία ενός μόνο προσώπου. Γιατί ένα πρόσωπο δεν μπορεί να τα ξέρει όλα.

Είναι δυνατόν όμως και στην περίπτωση αυτή η αφήγηση να γίνεται σε τρίτο πρόσωπο, από την οπτική γωνία ενός ήρωα. Και ο τρόπος αυτός έχει τους ίδιους περιορισμούς ως προς τη μετάδοση πείρας, τους οποίους επισημάναμε στην αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο.

2) Μεικτός τρόπος· σ' αυτόν υπάρχει ένας αφηγητής (είτε απρόσωπος είτε πλαστός), αλλά η αφήγησή του διακόπτεται με την παρεμβολή άλλων προσώπων που διαλέγονται σε ευθύ λόγο. Έχουμε δηλαδή συνδυασμό αφήγησης και διαλόγου. Αυτό το βλέπουμε στα περισσότερα διηγήματα και στο μυθιστόρημα.

3) Διάλογος: εδώ απουσιάζει εντελώς ο αφηγητής. Είναι μια τεχνική καθαρά θεατρι-

κή. Χρησιμοποιείται όμως κάποτε και στο σύγχρονο διήγημα (Διάβασε για παράδειγμα το διήγημα του Στρ. Τσίρκα, *Μνήμη*).

Ας ανακεφαλαιώσουμε τώρα σχηματικά τους τρόπους της αφήγησης:

Αφηγείται

1) Ένας απρόσωπος αφηγητής με τη δική του φωνή	}	Διήγηση
2) Ένα πλαστό πρόσωπο		Μίμηση
3) Εναλλάσσεται η αφήγηση με το διάλογο		
4) Υπάρχει μόνο διάλογος		

Αν συγκρίνουμε τώρα προσεκτικά τους τέσσερις παραπάνω τύπους της αφήγησης, θα παρατηρήσουμε ότι στην πρώτη περίπτωση (1) έχουμε την υποκειμενικότερη παρουσίαση του μύθου, αφού την παρακολουθούμε μέσω ενός απρόσωπου αφηγητή. Στις άλλες περιπτώσεις (2-4) η ιστορία που παρουσιάζεται αντικειμενικοποιείται σταδιακά. Είναι σαν να στήνεται απέναντι στα μάτια του αναγνώστη, ο οποίος την παρακολουθεί, όπως θα παρακολουθούσε π.χ. οποιαδήποτε σκηνή στο δρόμο.

Ο συγγραφέας αλλάζει τους παραπάνω τύπους της αφήγησης στο διήγημα ή στο μυθιστόρημα με οποιαδήποτε ποικιλία και συχνότητα βρίσκει αναγκαία. Η ποικιλία της εναλλαγής των αφηγηματικών τρόπων αντιστοιχεί με την ποικιλία με την οποία ο ζωγράφος αλλάζει τα βασικά χρώματα της παλέτας του σε έναν πίνακα. Ο τόνος επομένως και ο χαρακτήρας μιας σύνθεσης, ρυθμίζεται από το συγγραφέα με την εκλογή που κάνει ανάμεσα στους παραπάνω τύπους της αφήγησης.

Ο αφηγητής - Εστίαση

Σχετικά με τον αφηγητή υπάρχει μια σαφής διάκριση με κριτήριο τη συμμετοχή του ή μη στην ιστορία την οποία αφηγείται. Έτσι έχουμε τις δυο μεγάλες κατηγορίες αφηγητών:

- α) τον δραματοποιημένο αφηγητή που είναι ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας (το βασικό ή κάποιο από τα δευτερεύοντα). Συνήθως αφηγείται σε πρώτο γραμματικό πρόσωπο και
- β) τον μη δραματοποιημένο ή απρόσωπο αφηγητή που αφηγείται σε τρίτο γραμματικό πρόσωπο.

Για καθεμιά από τις δύο αυτές διακρίσεις υπάρχουν υποκατηγορίες.

Όλες οι σχετικές κατηγορίες που χρησιμοποίησε η αγγλοσαξωνική κριτική αμφισβητήθηκαν από ορισμένους θεωρητικούς (Genette κ.ά.), γιατί παρατήρησαν ότι το πρόσωπο του οποίου η οπτική γωνία κατευθύνει την αφηγηματική προοπτική μπορεί να είναι διαφορετικό από το πρόσωπο που αφηγείται. Και πιο απλά: αυτός ο οποίος βλέπει και αυτός που μιλάει μπορεί να είναι διαφορετικά πρόσωπα. Γι' αυτό πρότειναν την αντικατάσταση του όρου οπτική γωνία με τον όρο εστίαση (focalisation). Διακρίνουν τους ακόλουθους τρεις τύπους εστίασης:

1. αφήγηση χωρίς εστίαση ή βαθμός μηδέν εστίασης που αντιστοιχεί με την αφήγηση από παντογνώστη αφηγητή,
2. αφήγηση με εσωτερική εστίαση ή όραση από πίσω, όπου αφηγητής είναι ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας και γι' αυτό έχει περιορισμένο γνωστικό πεδίο και
3. αφήγηση με εξωτερική εστίαση ή όραση απ' έξω, όπου ο αφηγητής ξέρει λιγότερα από τα πρόσωπα της ιστορίας τα οποία εμφανίζονται να δρουν μπροστά στα

μάτια του αναγνώστη (ή θεατή) χωρίς να ξέρει τις προθέσεις και τα αισθήματά τους (έργα μυστηρίου, αστυνομικές, κινηματογραφικές ταινίες τρόμου κ.ά.).

Ρεαλισμός και νατουραλισμός

Όταν λέμε ότι κάποιος είναι ρεαλιστής εννοούμε, με την κοινή σημασία που αποδίδουμε στην έννοια, ότι ο άνθρωπος αυτός είναι προσγειωμένος στην πραγματικότητα, ότι ξέρει τι θέλει και δεν κάνει όνειρα που δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν. Ο ρεαλισμός όμως είναι και όρος της φιλοσοφίας και της αισθητικής. Ως τάση της αισθητικής το ρεαλισμό τον συναντούμε στην παγκόσμια λογοτεχνία από την αρχαιότητα ακόμη. Χαρακτηριστικό του γνώρισμα είναι, σύμφωνα με μια πολύ διαδεδομένη πίστη, ότι ο καλλιτέχνης στο έργο του πρέπει να αποδώσει πιστά την πραγματικότητα. Στη ρεαλιστική γραφή, που μας ενδιαφέρει εδώ, ο συγγραφέας τηρεί μια στάση αντικειμενική απέναντι στα γεγονότα που διηγείται· πρόθεσή του είναι να τα εκθέσει, να τα παρουσιάσει με πειστικότητα. Αυτός είναι ο λόγος που αποκλείει τα συναισθήματά του από τη διήγηση, τις κρίσεις και την προσωπική ερμηνεία για τα γεγονότα. Με αυτό τον τρόπο δίνει στον αναγνώστη την αίσθηση ότι συμμετέχει και ο ίδιος, ότι παρα-